

HISTORIE A SOUČASNOST KARIÉROVÉHO PORADENSTVÍ NA ZÁKLADNÍCH A STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH ČESKÉ REPUBLIKY

Rudolf KOHOUTEK

Abstrakt: *Je prezentována informace o vývoji kariérového poradenství, které se zabývá odbornou poradenskou podporou při volbě povolání a studia. Dobře realizované poradenství má kladný vliv na duševní pohodu a osobní spokojenost žáků a studentů základních a středních škol České republiky. Příspěvek popisuje základní teorie, vyhlášky a směrnice podle kterých současné pedagogicko-psychologické kariérové poradenství postupuje při své poradenské práci.*

Klíčová slova: *kariérové poradenství, výběr a volba povolání a studia, tradice, psychotechnika, profesiografie, poradci.*

Poradenství při výběru a volbě povolání a studia i při adaptačních obtížích na studium či povolání se v současné době zkráceně nazývá kariérové poradenství.

V Evropské unii je (jak vyplývá z dokumentů s poradenskou tematikou) zájem o kariérové poradenství a jeho rozvoj značný, protože se předpokládá, že ekonomický a sociální dopad poradenských služeb se projeví v optimálním rozvoji a uplatnění předpokladů a talentů na trhu práce, v zaměstnavatelnosti a v přístupu k produktivnímu a placenému trhu práce všem práce schopným občanům.

Z rezoluce ministrů školství Evropské unie z roku 2004 vyplývá, že kvalitní celoživotní poradenská péče je klíčovým prvkem strategií v oblasti vzdělávání, odborné přípravy a zaměstnanosti pro dosažení strategického cíle Evropy stát se do roku 2010 nejdynamičtější společností založené na znalostech.

V kariérovém poradenství jde především o zjišťování vlastností psychiky a osobnosti člověka vzhledem k predikci úspěšnosti jeho činnosti studijní či pracovní a k pomoci efektivně volit vzdělávací a kariérovou cestu jednotlivců. Má dlouhou tradici. Správná volba povolání rovněž úzce souvisí se zdravím, protože je zdrojem duševní pohody a spokojenosti.

Již ve starověku bylo známo, že každý člověk není stejně uzpůsoben k vykonávání jakékoliv práce, jak vyplývá z výroku filozofa z prvního století našeho letopočtu stoika **Epikteta** (56–136 n. l.):

„Člověče, nejprve uvaž, jaká věc je to: potom vyšetři i vlastní přirozenost, jsi-li s to. Chceš-li býti pětibojcem nebo zápasníkem: pohlédni na své paže, na své nohy, pozoruj své kyčle. Každý zajisté je k jinému uzpůsoben.“ Epiktetos vlastně svým způsobem anticipuje současnou moderní tendenci, aby každý člověk před volbou povolání poznal, zda jsou jeho vlastní možnosti v souladu s požadavky zvoleného povolání. Můžeme dokonce říci, že Epiktetos vyslovil jeden ze základních teoretických problémů, kterým se současné kariérové poradenství zabývá. Je to problém optimálního souladu mezi člověkem a jeho činností.

Ve starověku se však povolání většinou řídilo rodovou příslušností a bylo více či méně předepsáno společenskými zvyklostmi. Tato omezení vlastně platila i pro vládnoucí vrstvy, jejichž příslušníci nemohli přijmout povolání, které by sice bylo v souladu s jejich potencialitou a schopnostmi, ale bylo by v rozporu s jejich postavením ve společnosti.

Soulad mezi člověkem a jeho činností není odvislý pouze od schopností a dovedností člověka a jeho možností vůbec. Je závislý také na jeho motivaci, zaměření, tj. na jeho potřebách, zájmech, tendencích, sklonech apod..

Souvisejí to s požadavkem, aby činnost člověka nebyla pouze objektivně efektivní, ale aby vyvolávala také subjektivní pocity uspokojení a pohody a tím přispívala k zdravému životnímu stylu člověka. Vždyť **zdraví** je definováno nejen jako fyzická pohoda, ale i pohoda psychická a sociální.

S požadavkem vyšetřit nejprve schopnosti, možnosti, vlohy, potenciality a ostatní vlastnosti člověka, tedy jeho *subjekt možný* a teprve poté volit studium či povolání – se setkáváme už ve středověku a ovšem i v novověku. Např. španělský lékař Juan **Huarte** y Navarro (1530–1592) ve své knize *Examen de los ingenios para las ciencias z roku 1575* o zkouškách způsobilosti pro vědecké obory uváděl dokonce pravidla, jak by se mělo provádět zkoumání schopností v různých svobodných povoláních a navrhoval vládu, aby se každý věnoval povolání (zaměstnání), které je v největším souhlase s jeho přirozenými vlohami. Šlo pravděpodobně o první učebnici diferenciální psychologie. K tomu co J. Huarte navrhoval je ovšem třeba nejprve exaktně stanovit požadavky, které klade povolání či studium na psychiku a osobnost.

Roku 1708 se objevuje v novohumanistické univerzitě v Halle přípis z Berlína, který jakoby nabádal k výběrovému řízení v oblasti profesní a studijní : „ony elementy, které se na základě duševních předpokladů nehodí ke studiu na univerzitě, by měly být spíše využity v manufakturách, řemeslech, ve vojenských službách, dokonce i v zemědělství“.

Významné názory pro budoucí kariérové poradenství vyslovil Jan Ámos **Komenský** (1592–1671), který ve své Velké didaktice uvedl: „ Práce akademie půjde snáze a s větším úspěchem, předně, budou-li tam posíláni pouze jinoši vyhraněnějšího nadání, výkvět lidstva, kdežto ostatní budou odkázáni k pluhu, k řemeslům a k obchodu, každý k čemu je zrozen.“

V 18. stol. Emmanuel **Kant** (1724–1804) anticipoval do jisté míry současný názor, že k vykonávání různých povolání je třeba i různých kvalit („stupňů“) duševních vlastností, jež se dnes zahrnují do pojmu obecné a speciální schopnosti. Kant rozlišuje tři poznávací schopnosti: *Verstand*, *Urteilkraft* a *Vernunft*. *Verstand*, tj. schopnost představit si něco pod konkrétními pojmy, stačí např. sluhovi, kdežto důstojník, kterému

jsou předpisována jen obecná pravidla, potřebuje již *Urteilskraft*, samostatné usuzování, protože musí sám rozhodnout, zda v daném pokynu jde či nejde o případ pravidla. Konečně generál, má-li odvodit z obecného zvláštní a sám vymyslet pravidla, musí mít *Vernunft*. Kant také svým učením, že „mnohý, který na nejvyšším stupni se stává neviditelným, září na druhém stupni,“ je v soulase s uznávaným současným názorem, že lidé s nižšími schopnostmi a možnostmi se nemohou dobře uplatnit ve vyšší kategorii povolání (jde o tzv. *Peterův syndrom*).

Poznatky starších myslitelů však nepronikly obecně, a tak dokonce ještě dnes často platí konstatování B. **Pascala** (1623–1662), že „o nejdůležitější záležitosti v životě – volbě povolání – rozhoduje náhoda...“, i když jsou stále více patrné ekonomické, zdravotní a morální ztráty z nesprávné volby povolání a studia jak pro jednotlivce, tak pro národní hospodářství.

Nahodilý či protekční výběr povolání, který umožňuje neschopným lidem zaujímat postavení, jehož požadavkům naprosto nedostačují, a naopak mnohdy odsuzuje k jednoduché a monotónní práci lidi s vynikajícími schopnostmi, znamená nebezpečné plýtvání intelektuálními silami národa.

Na základě potřeby adekvátního odborného výběru lidí pro určité profese se v důsledku technického pokroku, který vyžadoval stále větší nároky na lidského činitele, začalo od 20. let 20. století vyvíjet nové odvětví užité či praktické psychologie, *psychotechnika*, se svými specifickými pracovními metodami. Postupovala podle hesel: „Pravý člověk na pravé místo.“ „Přispěj k hospodaření s přirozeným nadáním obyvatelstva.“

Myšlenka profesního (nyní kariérového) poradenství vznikla již před začátkem 20. století a získávala na intenzitě v době, kdy se ve světě ukázaly první možnosti diferencovaného psychologického studia psychiky a osobnosti člověka a kdy se formovala obecná kritéria kvalitativního a kvantitativního hodnocení individuálních rozdílů mezi lidmi, tzn. koncem 19. století našeho letopočtu.

Poradny pro volbu povolání a také pro volbu studia jako instituce vznikly však teprve ve 20. století a rychle pronikly ke všem kulturním národům.

První poradna pro volbu povolání vznikla na popud Franka **Parsonse** (1854–1908) v roce 1908 v Bostonu a stala se spoluiniciátorkou pozdějšího mezinárodního hnutí, jehož vědeckou základnu budoval hlavně profesor harvardské univerzity Hugo Münsterberg, který je rovněž spolu autorem pojmu *psychotechnika* (s W. Sternem).

Frank Parsons navrhl vytvořit také zvláštní povolání „poradců“ a začal pro ně organizovat kurzy. Mimo ovládání technik a metodiky poradenské práce kladl důraz i na zvláštní profil osobnosti poradce, v kterém vyzdvihl charakterové vlastnosti, bystrost v postřehu a úsudku, vysokoškolské vzdělání a několikaletou praxi ve vyučování, sociální práci nebo v jiném obdobném povolání, věk nad 25 roků a široký přehled ve společenskovědních disciplínách (ekonomie, historie, sociologie apod.). Základními principy Parsonsova modelu bylo poznání člověka (sebe) a poznání dané profese. Výsledkem správné konfrontace poznání člověka (sebe sama) a profese mohla být adekvátní volba povolání nebo studia. Vztah osobnost – povolání se tedy Parson snažil vysvětlit a poradensky ovlivnit konfrontačním mechanismem. Jeho kniha *Choosing and Vocation* vyšla rok po jeho smrti, tedy v roce 1909 v Bostonu v nakladatelství Houghton Mifflin.

Konkrétním podnětem pro práci H. **Münsterberga** (1863–1916) se stala skutečnost, že ve velkých městech USA byla před první světovou válkou zaznamenána vzrůstající tendence v počtu nehod na tratích elektrických tramvají. Majitelé drah požádali zmíněného německého psychologa žijícího v USA, aby prozkoumal lidského činitele těchto tramvajových nehod.

Münsterberg postupoval tak, že modeloval některé komponenty pracovního procesu řidičů elektrických tramvají, přičemž kladl důraz na změny pracovních situací a studoval příslušné duševní reakce řidičů. Závěry z tohoto výzkumu pak uplatňoval při psychologickém výběru uchazečů o povolání řidičů tramvají. Porovnávání nehodovosti řidičů vybraných psychologem (psychotechnikem) a nehodovosti řidičů kontrolní skupiny, kteří neprošli psychologickým testováním, ukázala efektivnost psychologické porady při výběru uchazečů o povolání řidiče tramvaje.

Později Münsterberg zkoumal práci telegrafistek a další profese. Na základě výsledků těchto zkoumání pak formuloval některé vědeckopraktické závěry, např. že:

1. pro uplatnění se v řadě profesí musí člověk disponovat *komplexem duševních vlastností*, přičemž každá z nich musí být v určitých mezích či hranicích (nedostatek i přebytek je nežádoucí),
2. na tyto profese je potřebné (žádoucí) vykonávat povinný *výběr* s uplatněním tzv. malých psychologických experimentů, poněvadž tradiční způsoby výběru při posuzování žádoucích vlastností psychiky a osobnosti byly bezmocné.

Předpokladem rozvoje psychotechniky bylo podle Münsterberga na jedné straně vytvoření a propracování *nauky o povoláních* (Berufskunde), tj. *profesiografické* určení těch vlastností, které jsou důležité pro povolání, na druhé straně konstruování a zavedení zkoušek pro určení způsobilosti pro povolání. Poukázal dále na nutnost zkoumat nejen obecnou inteligenční úroveň, ale též paměť, pozornost, motoriku a další funkce člověka.

Metody psychologického výběru se velmi rychle rozšířily v letech první světové války. V armádách se vytvořily speciální psychologické služby pro psychologický výběr. První z nich vznikla patrně ve Francii pro výběr letců. Analogické služby byly vytvořeny v Anglii, Německu, Itálii a v USA. V USA se podrobilo testovým zkouškám pro gramotné i negramotné (army alfa, army beta) jeden milion a sedmsettisíc vojáků a čtyřicet tisíc důstojníků. Efekt výběru psychologem mnohokrát převýšil náklady, které s tím byly spojeny.

První česká poradna vůbec vznikla na Moravě, a to 15. XI. 1919 při českém odboru zemské rady živnostenské v Brně. Stojí jistě za zmínku, že psychotechnické oddělení této poradny budoval pozdější akademik Otakar **Chlup** (1875–1965). Při této poradně byla vybudována také zprostředkovatelna učňovských míst. V Čechách vznikla první poradna v roce 1920, a to při Zemské centrále práce v Praze. V roce 1921 byl v ČSR založen také *Psychotechnický ústav Masarykovy akademie práce*, který především zkoumal otázky fyziologie a psychologie práce v průmyslu. Později se tento ústav osamostatnil a jako Ústřední psychotechnický ústav se věnoval otázkám volby povolání u dospělých osob. Ředitelem psychotechnického ústavu v Praze byl tehdy František **Šeracký** (1891–1942).

Akademik Vilém **Chmelař** (1892–1989) už v roce 1932 charakterizoval tuto novou situaci takto: „Teprve 20. století přichází s jasně formulovanou a proto průbojnou ideou, aby rozhodnutí o volbě povolání a dosavadní jen na rozhovoru založené porady, přičemž validita rozhovoru je příliš závislá na osobnosti vyšetřujícího, opíraly se o vědecké poznatky, aby mládež i dospělí nebyli zařazováni do pracovního procesu většinou hlavně pod vlivem sociálních poměrů a pracovního trhu, nýbrž dle svých vloh a sklonů (tedy psychologického zřetele), zdravotního stavu a účelné distribuce pracovních sil v národohospodářském celku, aby se zamezilo nejen náhodě, ale i jiným škodlivým vedlejším vlivům při volbě povolání.“

Poradny pro volbu povolání vznikaly v ČSR nejčastěji při úřadech pro péči o mládež, ale i jiné instituce se počaly zajímat o toto poradenství. Byly to zejména ústavy pro zvelebování živností, ústavy sociálně zdravotní a jiné. Mimoto byly zřizovány i jinak specializované poradny, např. studentské (akademické), vojenské a jiné. Také některé závody si zřizovaly svoje poradny (např. Elektrické podniky pražské, které z psychologických důvodů nedoporučovaly asi 30 % uchazečů), dále Vítkovické železářny apod.

V Čechách se zabýval zjišťováním způsobilosti mládeže pro výkon vybraného povolání či studia např. Rudolf **Mudroch** (nar. 1904). Věnoval pozornost učňům, středoškolským i vysokoškolským studentům a snažil se vyloučit ty jedince, kteří nedisponovali adekvátní inteligencí, tedy potřebnými rozumovými schopnostmi. Postupoval ve shodě s tehdy propagovanou psychotechnikou a psychometrikou. Zabýval se mj. i sníženou kvalitou posluchačů vysokých škol.

V roce 1930 uveřejnil studii *Otázka výběru studovaného dorostu*. Porovnával výsledky sedmdesátiminutového psychologického vyšetření se školním prospěchem a dospěl k závěru, že jeho prognóza se kryla s výsledky celoročního klasifikování. Přesto však uznával, že nemáme bohužel objektivní metody, jež by se stoprocentní spolehlivostí zjišťovaly způsobilost vysokoškolských posluchačů ke studiu. Tyto metody ještě nemáme ani nyní. Ale již 75 % spolehlivost diagnostických psychologických metod je lepší než laický výběr.

Je pozoruhodné, že již v roce 1933 vyšetřily poradny pro volbu povolání lékařsky a psychologicky na Moravě 24 % všech hochů a 11,5 % dívek z celkové populace čtrnáctiletých českých dorostenců. Akademik Vilém **Chmelař** (1892–1989) již tehdy doporučoval zajistit každoročně přesnou statistiku poptávky a nabídky mládeže pro všechny obory na celé Moravě a sledovat v hrubých rysech hospodářskou perspektivu toho kterého oboru.

Skupinové a hlavně individuální vyšetření uchazečů bylo přitom prováděno na Moravě podle metod, testů a diagnostických zkoušek doporučených *Zemským ústředím pro volbu povolání v Brně*. Materiál získaný vyšetřením uchazečů byl v poradnách zpracován vždy do konce května, aby mohl být červen věnován vhodnému umístění a rozmístění schopných uchazečů. Mnohé školy i mnohé řemeslnické obory nepřijaly uchazeče, kteří by předem neprošli psychotechnickým vyšetřením a nebyli uznáni pro zvolené povolání za způsobilé.

České poradny řídilo Ústředí poraden pro volbu povolání, které mělo sídlo v Praze. Moravské poradny pro volbu povolání však českým ústředím řízeno nebylo (osobní sdělení brněnského psychotechnika S. **Štecha**, 1967).

V roce 1939 prošlo 59 poradnami na Moravě 11363 dorostenců, tj. 34,6 % všech žáků opouštějících povinnou školní docházku. České i moravské poradny zastavily svou činnost během druhé světové války (v roce 1941).

Pokud jde o vlastní vyšetřování v poradnách pro volbu povolání, celé vyšetření jednotlivce tehdy trvalo průměrně 5–6 hodin.

Diagnostických zkoušek se používalo několik desítek. Hromadná šetření se prováděla často přímo na školách. Tato šetření byla doplňována individuálním šetřením v poradně. Mnohé diagnostické zkoušky měly značnou validitu a byly stále prověřovány.

Porada se podávala důvěrně a většinou jen ústně buď uchazečům nebo jejich rodičům. Závodům, s kterými bylo smluvní ujednání, se doporučení dávalo písemně.

V jednotlivých zemích ČSR se užívalo v podstatě stejných principů vyšetřování v poradnách pro volbu povolání, rozdíly byly jen v menším nebo větším zdůrazňování jednotlivých metod. Většinou se vyšetřovala všeobecná i praktická inteligence, defekty smyslů (zejména zraku, sluchu, hmatu), úroveň pozornosti, paměti, prostorové představivosti, technického nadání, pracovní rychlosti, jistoty pohybů ruky a manuální zručnost, úroveň základních početních úkonů a některých speciálních vlastností, potřebných pro výkon jednotlivých povolání.

Za jistý nedostatek v práci těchto poraden pro volbu povolání můžeme považovat tendenci diagnostikovat psychiku a rozhodovat o člověku na základě jednorázového či krátkodobého vyšetření a předpoklad, že mnohé psychické vlastnosti jsou velmi málo měnitelné. Rovněž fakt, že poradny byly z velké části obsazeny nepsychology se zájmem o tuto problematiku, mohl vést k vědecky a odborně nedostatečně fungovaným postupům, i když se pracovníci poraden většinou opírali o tehdejší *Ústřední psychotechnický ústav v Praze*. Speciální individuální psychologické vyšetření se konalo pouze v některých případech.

Na rozvoj i profesněporadenských služeb měli nesporně výrazný podíl pracovníci Psychotechnického ústavu, později Ústavu lidské práce, a poté Československého ústavu práce. Pracoval zde např. J. **Doležal** (1902–1965). Byl ředitelem až do zrušení ústavu 30. 6. 1951, dále J. **Čepelák** (1915–1989), L. **Stejskal** aj. Odborných pracovníků měl údajně (podle ústního sdělení L. Stejskala) ústav přes sto.

Po 2. světové válce, přesněji v 50. letech, bylo poradenství pro volbu povolání mylně považováno za instituci bránící rozvoji ekonomiky. Pracovníci odborů pracovních sil uváděli, že poradenství by jim komplikovalo práci. Psychologické poradenství bylo kritizováno především z ideologických pozic. Základem protiporadenské argumentace bylo tvrzení, že po porážce vykořisťovatelských tříd vznikla beztřídní společnost, v níž nebudou problémy s výchovnými nesnázemi, s kriminalitou dětí a mládeže, s volbou povolání a studia. Tato argumentace v různých podobách navzdory statistickým zjištěním přežívala až do šedesátých let. Pedagogika byla jakoby bez dítěte, tj. bez znalosti jeho psychiky, bez psychologie. Psychologové byli ve výchovném procesu považováni za cizí prvek, za „trojského koně“. Extrémisty byli dokonce označováni za „černokněžníky imperialismu“.

Jemnější diferenciacie lidí, stejně jako zřetel k individuálním zvláštnostem jednotlivců, nebyly v totalitním období žádoucí.

Po roce 1948 se podle nového školského zákona zabývaly poradenstvím pro volbu povolání pouze školy a ty preferovaly ekonomicko-náborové momenty a administrativně

organizační metody práce. Byl podceněn vztah mezi společenskou, ekonomickou a individuální, subjektivní stránkou profesionálního poradenství.

Teprve od konce 50. let začala být znovu otázce profesního a výchovného poradenství u nás i v zahraničí věnována pozornost. Nejpočetnější v rozvíjení poradenských institucí byly Polsko, Jugoslávie a Československo. V Polsku byly založeny první psychologické poradny už v roce 1957.

Vývoj poraden pro volbu povolání byl u nás přerušen prakticky od druhé světové války až do roku 1957, kdy začaly jako zařízení národních výborů vznikat dětské psychologické poradny, psychologické výchovné poradny a kliniky (Bratislava 1957, Brno 1958, Košice 1959).

*První česká poválečná dětská psychologická poradna byla zřízena v r. 1958 v Brně. Jejím kladem bylo, že navázala na dobrou tradici široké spolupráce učitelů, lékařů a psychologů (včetně spolupráce na výzkumu). Od svého založení byla poradna současně výukovým zařízením katedry psychologie a pedagogiky Filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Původně byla tato poradna ekonomicky a provozně přičleněna k záchytnému dětskému domovu v Brně, později přešla pod odbor školství NV města Brna. Po stránce odborné a metodické ji řídili Vilém **Chmelař** (1892–1989) a Boleslav **Bárta** (1929–1991) z katedry pedagogiky a psychologie Filozofické fakulty UJEP¹ v Brně.*

Poradna měla od svého vzniku široký záběr. Zabývala se dětmi, mládeží (i vysokoškoláky) a dospělými osobami. Ve spolupráci s katedrou pedagogiky a psychologie Filozofické fakulty UJEP realizovala (v letech 1959–61) poměrně rozsáhlou výzkumnou práci na úseku výchovy k povolání a jeho volby (výzkumem byla např. potvrzena úspěšnost nápravy výchovných nesnází rozvíjením zájmové činnosti zaměřené k profesní orientaci, byla vypracována metodika ke zjišťování postojů k povolání atd.). Cenné byly i zkušenosti s poskytováním praktických rad k volbě povolání na základě psychologického vyšetření. Brněnská poradna pomáhala také rozvíjet obdobné poradny na území celé Moravy.

Poradny se také vždy zabývaly pedagogickou činností (konaly se odborné přednášky a semináře pro výchovné poradce, rodiče, učitele, vychovatele i spolupracovníky v poradnách). Bohatá vždy byla také *popularizační a publikační činnost* v tisku, v rozhlasu i televizi. Nárazově, podle potřeb praxe, byla prováděna i výzkumná činnost v oblasti aplikovaného výzkumu, a to nejen v problematice profesní orientace. Byl např. objektivně a exaktně sledován vliv kolektivní výchovy na duševní vývoj dítěte v předškolním věku.

Od roku 1959 se kolegium ministerstva školství a kultury ČSR několikrát zabývalo přípravou mládeže pro volbu povolání. Na základě usnesení 21/60 Kolegia ministerstva školství bylo pokusně započato ve školním roce 1960/61 s rozvíjením výchovy k povolání, a to na 30 vybraných školách v ČSR. Ke zhodnocení pokusu došlo na poradě 10.–11. dubna 1961 v Bratislavě.

Porady se zúčastnili psychologové, pedagogové a lékaři. Zvláštní pozornost byla věnována profesní orientaci. Experiment provedený na vybraných školách potvrdil správnost myšlenky pověřit koordinací výchovného poradenství k volbě povolání

¹ Hovoříme-li o brněnské univerzitě před r. 1990, užíváme její tehdejší název UJEP (Univerzita J. E. Purkyně), který dnes nese univerzita v Ústí nad Labem.

specializovaného pracovníka ve škole. Měl to být pracovník s novým typem kvalifikace – **výchovný poradce** (původně výchovně psychologický poradce či psychologický poradce). Současně byl navržen předběžný plán studia výchovných poradců na univerzitních katedrách psychologie.

Rezoluce z této pracovní porady vyslovila požadavek: „Současně s rozšiřováním počtu psychologických poradců budovat v jednotlivých okresech psychologické poradny podle zkušeností již existujících psychologických výchovných klinik a dětských psychologických poraden.“ Účastníci porady dospěli k závěru, že pracovní porada byla zdařilým počátkem spolupráce psychologů s učiteli a lékaři i zástupci průmyslu v otázkách výchovného poradenství.

V roce 1961 zřídilo ministerstvo školství *ústřední komisi pro výchovné poradenství*. Pozornost začala být věnována i výchově talentovaných žáků (i když současně zaznělo varování před elitářstvím), zaostávajících žáků a mládeže s výchovnými obtížemi.

Výsledkem jednání komise bylo vydání *směrnic o budování soustavy výchovného poradenství na ZDŠ (1962) a na středních školách (1963)* a některá opatření na úseku vědecké a vědecko-výzkumné práce.

Experimentální postgraduální studium výchovných poradců ze škol I. cyklu bylo zahájeno na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Psychologickým ústavem Univerzity Karlovy ve školním roce 1965/66.

V téže době bylo zavedeno *studium výchovného poradenství* rovněž na katedře psychologie Filozofické fakulty UJEP v Brně. Toto studium mělo charakter postgraduálního studia pro ty, kteří měli vysokoškolské učitelské vzdělání, a charakter vysokoškolského kursu pro ty, kteří neměli vysokoškolské učitelské vzdělání.

Pro další rozvoj psychologického výchovného poradenství mělo velký význam založení **Výskumného ústavu psychologie a patopsychologie dětí ať a v Bratislavě r. 1964**. Vznikl jako rezortní ústav povereníctva (později ministerstva) školství. Okruh působnosti ústavu byl regionálně určen v oblasti psychologie dítěte pro SSR a v oblasti patopsychologie dítěte pro celou ČSSR. Vznik ústavu souvisel rovněž s rozvojem činnosti Psychologické výchovné kliniky v Bratislavě, která od svého založení v roce 1957 se nejenom stala centrem psychologické, diagnostické a poradenské péče o rodinu a školu, ale postupně ve stále větším rozsahu přebírala řešení vědeckých otázek vývoje normálního i narušeného dítěte. Nový ústav poskytoval rovněž metodickou pomoc vznikajícím psychologicko-výchovným zařízením. Výzkumný ústav psychologie a patopsychologie dítěte vydával také významný odborný a vědecký časopis s celostátní působností *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*.

Na určitou výměnu praktických odborných zkušeností a na získávání teoretických poznatků poradců měl vliv fakt, že roku 1964 začalo vycházet periodikum *Výchovný poradce*. Iniciativa k založení tohoto časopisu vznikla v Bratislavě (zásluha patří Oskáru **Blaškovičovi**), avšak v průběhu přípravy prvního čísla bylo jeho vydávání ministerstvem školství a kultury přesunuto do Prahy. Prvním vedoucím redaktorem časopisu *Výchovný poradce* byl J. **Doležal** (1902–1965), tehdejší vedoucí katedry psychologie na Filozofické fakultě Karlovy Univerzity. Po jeho smrti (15. 1. 1965) se stala hlavní redaktorkou časopisu Marta **Klímová**.

Organizátoři psychologického poradenství (J. Koščo, V. Chmelař, O. Blaškovič, J. Hvozdič, M. Bažány, B. Bárta a jiní) měli zájem na vybudování *jednotné soustavy* institucí psychologického poradenství, tedy takové soustavy, jejíž vnitřní struktura by v horizontálním průřezu biodromálně pokrývala celý rozsah psychologické problematiky. Jeden ze stimulů uplatnění psychologie v praxi byla idea vývoje. Vývojové koncepce uplatňovali ve svých psychologických teoriích např. Levitov, Vygotskij, Rubiňštejn, Wallon, Piaget, Super, Stavěl, Chmelař aj. Nosným východiskem zde byla *teorie vývojových úloh*, která vymezuje základní okruhy problémů, s nimiž se střetává prakticky každý člověk: vstup do školy, vzdělávání a výchova (včetně vysokého školství), volba povolání, volba partnera, profese, kariéra v povolání, volný čas, rodičovství, penzionování, úsilí o činnorodé stáří, příprava na smrt atp.

Ve vertikálním průřezu by soustava představovala různé úrovně náročnosti psychologických služeb.

V roce 1967 vyšla první instrukce MŠ ČSR (29. 3. 1967 pod č. j. 4685/67-I/2) „*O zřizování krajských odborných psychologických výchovných pracovišť*“. Instrukce vedla ke vzniku celé řady nových poraden, zejména v Čechách (včetně Prahy, kde působil jako první ředitel městské poradny Vladimír **Hrabal**).

V roce 1967 vznikla v Praze při Pedagogické fakultě UK *Laboratoř sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství*, v jejímž čele stál původně František **Kahuda** (později Marta **Klímová**). Z této laboratoře byl vybudován **Ústav sociálního výzkumu mládeže a výchovného poradenství**.

V roce 1968 vznikl na Filozofické fakultě University Komenského v Bratislavě *Ústav psychologie profesionálního vývinu a poradenstva* (řídil jej Josef **Koščo**), který byl v roce 1970 opět včleněn jako jedno oddělení do Psychologického ústavu Univerzity Komenského.

Ústav psychologie profesionálního vývinu a poradenstva v Bratislavě metodicky usměrňoval a odborně skolil pracovníky krajských středisek pro volbu povolání a jejich prostřednictvím i výchovné poradce na školách I. a II. stupně. Do této doby spadají také počátky vysokoškolského poradenství.

Představitelkou oficiální české koncepce poradenství byla profesorka Pedagogické fakulty KU v Praze Marta **Klímová**. Zastávala názor, že od ustavení ústřední komise pro výchovné poradenství při MŠ ČSR (v 60. letech) existovaly zásadní rozpory mezi českými a slovenskými odborníky, pokud jde o koncepci poradenství. Projevovalo se to spory o název poradenského systému, nešlo však pouze o otázku terminologickou, ale o otázku koncepční.

Marta Klímová prosazovala vždy název *výchovné poradenství*, označující společenskou praxi, tj. výchovu, jíž poradenský systém má sloužit, kdežto její odpůrci (zejména na Slovensku a v Brně) prosazovali název *psychologická výchovná pracoviště* kvůli zdůraznění hlavního vědního oboru tohoto systému. Klímová považovala za pochybené zdůrazňovat případovou práci psychologů a výlučné užití kazuistické či klinické metody. Poukazovala také na nevhodnost tendence koncepčně i organizačně odtrhnout profesní orientaci od celkového procesu utváření osobnosti dítěte, jak se to podle ní dělo na Slovensku. Domnívala se, že od počátku 70. let vedlo zdůrazňování významu psychologie ve výchovném poradenství k nadřazování principů psychologie nad specifické úkoly různých oblastí společenské praxe,

kteří využít psychologie potřebují. Kritizovala slovenský návrh vládního orgánu, který by řídil poradenskou práci s člověkem. Na Slovensku existovala totiž vládní komise pro otázky poradenství, jejímž tajemníkem byl K. **Adamovič** (1934–1996). To podle M. **Klímové** odporovalo základním principům filosofie a věd o společnosti i o člověku a bylo to podle ní i politicky a věcně nesprávné. Záparem koncepce Klímové byl také ústup od biodromální a nadrezortní orientace původní psychologické výchovné péče.

Nová terminologie v názvech poradenských pracovišť ve školství se poprvé objevila v oficiálních českých materiálech zpracovaných F. **Zemanem** z ministerstva školství ČSR v roce 1972. V příloze usnesení vlády ČSR č. 27/72 k návrhu na vybudování soustavy poradenské péče o děti, mládež a rodinu se poprvé hovoří o pedagogicko-psychologických poradnách, ne již o psychologických výchovných pracovištích, resp. o pracovištích psychologické výchovné péče.

Oficiální instrukce z 2. 4. 1976, která tuto novou terminologii kodifikovala, byla vydána 28. května 1976 pod názvem *Instrukce o soustavě výchovného poradenství v oboru působnosti ministerstva školství ČSR* (čj. 8172/76-201). Tato instrukce znamenala větší prosazení pedagogů ve výchovném poradenství. Pedagogové začali působit v poradnách v řídicích funkcích.

Nepovažujeme např. za správné, když se nepsychologové zabývají aplikací psychologických diagnostických metod, bez ohledu na fakt, že někteří z nich údajně dosahují při této aplikaci dobrých výsledků. Laické nahrazování psychologů v praxi totiž vždy s sebou nese značná rizika. Vyskytl se dokonce nesprávný názor, že aplikovat psychologické metody mohou i „cvičené opice“ a že by proto pro práci s psychologickými metodami stačili i středoškolsky vyškolení laboranti.

Považujeme také za nesprávné, že někteří nepsychologové ve funkci ředitelů pedagogicko-psychologických pracovišť a jiných např. speciálně pedagogických školských pracovišť mají tendenci překračovat své kompetence a nařizují kvalifikovaným psychologům, kterými metodami mají pracovat, a dokonce opravují či upravují závěry jejich odborných nálezů.

Poradny v podstatě zůstaly vědecko-praktickými, operativními, rutinními, metodickými a průzkumnými jednotkami, které poskytovaly konkrétní službu, a to primárně školským a mimoškolským výchovným zařízením a rodinám. Zpracovávaly rovněž výzkumné výsledky vlastní rutinní práce. Pracovaly také na rozvoji diagnostických a nápravných metod a na prevenci poruch chování. Fakt je, že mnohé poradenské služby pracovaly na základě zobecnění klinické (kazuistické) praxe. (Neplatí to pouze o psychologickém poradenství, ale i o poradenství ve zdravotnictví: pediatrickém, interním, onkologickém atd.)

Hlubší proniknutí do daného okruhu problémů umožňuje specializace poradců v jednotlivých odděleních poradny. Prostorová blízkost a těsná pracovní spojitost s ostatními, jinak specializovanými pracovníky instituce, zajišťuje možnost konzultace a také společného týmového vedení případu, eventuálně jeho pružného převedení k jinému specialistovi, ukáže-li se taková potřeba. Ústřední jednotná *dokumentace případů*, která je pro takovou péči nezbytná, poskytuje právě svou komplexností zároveň bohatý výzkumný materiál významný jak pro praktický výchovný proces, tak pro teorii a pro řízení společnosti.

Mimořádnou důležitost mají otázky poradenství u *problémové mládeže*. Máme tu na mysli různorodou skupinu dětí a mládeže, jejichž společným jmenovatelem je, že jejich sociální začlenění působí společnosti problémy a že vyžadují zvláštní přístup, odlišný od přístupu k většině populace. Řadíme sem děti a mladistvé intelektově opožděné nebo defektní, děti a mladistvé s lehkými mozkovými dysfunkcemi při normálním intelektu, děti a mladistvé s disociálním, asociálním a antisociálním chováním, děti a mladistvé se změněnou pracovní schopností. U mládeže postižené nějakým trvalým somatickým defektem, který vede ke změněné pracovní schopnosti, není předmětem psychologova zájmu sám defekt, ale psychická adaptace na něj a zvláštnosti psychické reaktivnosti osobnosti dítěte, které jsou handicapem podmíněny. V případě trvalého mentálního defektu jde především o psychologické „změření“ deficitu a o důsledky z něho vyplývající pro školní a profesionální zařazení. Cesta k výraznému snížení různých maladaptací vede jediné přes vědecké poznání zákonitostí jejich vzniku a průběhu a na něm založené prevenci.

Sjednocení problémů volby povolání i problémů výchovných a výukových je v souladu s úzkou problémovou souvislostí všech pedagogicko-psychologických aspektů výchovy dětí a mládeže. Ať již psycholog řeší s dítětem nebo mladistvým kterýkoliv momentálně dominující dílčí problém, musí jej řešit v souvislosti s ostatními problémy a se zřetelem k celkové struktuře a dynamice osobnosti konkrétního dítěte nebo mladistvého i se zřetelem k celému psychosociálnímu kontextu jeho dosavadního a perspektivního vývoje.

Kooperace a koordinace činnosti školského poradenství se zdravotnickými složkami (školní zdravotní služba, dětská psychiatrie, dorostové lékařství), se složkami ministerstva práce a sociálních věcí (ekonomika práce, mobilita, flexibilita pracovních sil, otázky zprostředkování pracovních sil a sociálního zabezpečení), s plánovacími orgány a dalšími zainteresovanými složkami (ministerstva spravedlnosti aj.) je doposud obtížným problémem.

Funkčně integrovanou poradenskou péči měly zajistit *koordinální sbory poradenské péče o děti, mládež a rodinu*, které byly ustaveny MŠ ČSR dne 13. 3. 1973 pod č. j. 7758/73-210. Nepodařilo se však překonat v nich autonomistické tendence jednotlivých zúčastněných rezortů. Činnost těchto sborů byla postupem času utlumena.

Poradenství samo má řadu složek, které by měly být ve vztahu funkční koordinace a kooperace.

Jsou to především **poradenské činnosti**:

- zdravotnická;
- sociálně právní;
- zaměstnanecko-informační;
- psychologická;
- speciálně pedagogická;
- sociálně pedagogická;
- pedagogická.

Poradenské činnosti pedagogické jsou především úzce spjaty se školou a ústřední úlohou učitele ve výchovně-vzdělávacím procesu. To ovšem nevylučuje podíl dílčích pedagogických činností a podíl pedagogiky v systému poradenských pracovišť (např.

didaktické diagnózy a náprava didaktických deficitů, porada týkající se konkrétních metod domácí přípravy dítěte, nápravy dyslexie a dysgrafie, logopedické péče – využití tréninkových i léčebně pedagogických metod při poruchách řeči, metodického vedení výchovných poradců, metodických návštěv na školách, spolupráce na vedení psychokorektivních a ortopsychagogických skupin, spolupráce při výchově a léčbě uměním, při arteterapii, biblioterapii, muzikoterapii, spolupráce při vedení prázdninových táborů pro problémové děti atp.).

Problémové okruhy, kterými se poradensky zaměřená pedagogicko-psychologická pracoviště od počátku svého vývoje zabývala, můžeme rozdělit na čtyři skupiny:

- psychodidaktické problémy;
- psychosociální maladaptace;
- problémy psychosociálních vztahů;
- problémy výchovy k povolání a studiu.

Do okruhu *psychodidaktických problémů* patří otázky zjišťování školní připravenosti, učebních a studijních stylů, problematika parciálních závad a poruch gnostických funkcí, didaktické opožděnosti z mimointelektových i intelektových důvodů, zjišťování příčin neprospěchu (i na středních a vysokých školách), problematika péče o talenty, diferenciací žáků ve výuce, psychologické hodnocení efektivnosti vyučovacích metod, vedení k optimálnímu sebevzdělávání.

Korelace mezi studijními výsledky a výší inteligence je poměrně málo těsná. Zejména pro vysokoškoláky zřejmě mají velký význam mimointelektové faktory. M. **Hradecká** a G. **Valová** (1974) zjistily na Pedagogické fakultě UJEP v Brně (N = 182; mužů 38, žen 144) průměrný IQ v Amthauerově TSI 103,4. Přitom v Ravenově zkoušce progresivních matric mělo 83,5 % souboru IQ nad 110.

Do okruhu *psychosociálních maladaptací* patří difcility, neurózy, psychopatie, disharmonie osobnosti, selhání v povolání nebo ve studiu spočívající např. v nedostatečné identifikaci se studovaným oborem a následné intelektuální pasivitě. **Hradecká** a **Valová** (1974) zjistily průměrný neuroticismus u posluchačů Pedagogické fakulty UJEP v Brně 12,01. L. **Míček** (1966) zjistil dotazníkem MMQ Eysencka u 113 studentů a 324 studentek Filozofické, Přírodovědecké a Pedagogické fakulty UJEP v Brně v průměru 11,3 neurotických příznaků. Průměrná univerzitní vysokoškolačka měla 12,4 neurotických příznaků.

Do okruhu *problémů v psychosociálních vztazích* patří poznávání a formování vztahů ve studijní skupině a vztahu učitel-žák, vztahů mezi členy učitelského sboru z hlediska jejich vlivu na žáky, vztahů mezi rodinou a školou, vztahů mezi sourozenci, mezi studenty a rodiči, vztahů mezi rodiči z hlediska výchovných důsledků. Patří sem též sociálně psychologické aspekty řídicí práce ve škole z hlediska školní „atmosféry“ a jejího působení na žáka, studenta i posluchače.

Do okruhu psychologických otázek *výchovy k povolání a jeho výběru* patří dlouhodobé sledování vývoje vlastností osobnosti žáka se zřetelem k jeho budoucímu uplatnění ve studiu nebo v povolání, zjišťování a formování individuálních zájmů o povolání. Katamnesticky se sleduje průběh adaptace na zvolené studium a pozdější uplatnění v povolání.

Každý člověk má tendenci preferovat určitou skupinu podobných činností, a tím vlastně inklinovat k odpovídajícímu seskupení, trsům příbuzných povolání. Někdy je člověk k této preferenci přinucen svým postižením: smyslovým, tělesným atd.

Pracovní činnost má vliv na vývoj a zrání celé řady osobnostních vlastností (např. na pracovitost, ochotu, iniciativnost, snaživost, přesnost aj.).

Většina lidí může zastávat celou řadu různých povolání, neboť existují rozsáhlé možnosti kompenzace, vyrovnávání nedostatků přednostmi a zejména možnostmi výcviku specifických profesionálních dovedností a návyků.

• Teoretická východiska v současnosti uznávané Hollandovy teorie v mnoha směrech navazují na předchozí obecné principy teorie profesního vývoje Donalda Edwina Supera (1910–1994), které byly v roce 1953 formulovány v následujících deseti tezích:

- Lidé se liší ve svých schopnostech, zájmech a osobnostních charakteristikách.
- Lidé jsou na základě těchto charakteristik kvalifikováni pro celou řadu povolání.
- Každé z těchto povolání vyžaduje určitý soubor schopností, zájmů a osobnostních charakteristik (profesní profil). Ten se vyznačuje poměrně vysokou mírou variability umožňující profesní uplatnění v celé řadě profesí.
- Profesní preference a kompetence lidí se mění pod vlivem času a životních zkušeností. Tyto faktory pak významným způsobem ovlivňují výběr budoucí profese a počáteční adaptaci v povolání.
- Proces výběru konkrétního povolání se skládá z několika životních etap, které mají svůj vývoj a dynamiku: (a) fantazijní stádium; (b) fázi předběžné volby; (c) etapu realistické předprofesní volby povolání; (d) fáze adaptace v povolání.
- Povaha profesního vývoje jedince je ovlivňována zejména: (a) socioekonomickou úrovní rodičů, (b) rozumovými schopnostmi, (c) osobnostními charakteristikami jedince; (d) možnostmi, ve kterých se jedinec ocitne.
- Profesionální orientace jedince může být v jednotlivých etapách jeho vývoje významným způsobem usměrňována systematickým ovlivňováním jeho schopností, aspirací, zájmů a individuálního sebevědomí.
- Proces profesního vývoje je procesem postupného sebeuvědomování.
- Je to vlastně kompromisní proces utvářený sebehodnocením a hodnocením jiných lidí, kompromis mezi pojetím sebe sama a realitou, se kterou se stále vyrovnáváme.
- Profesní a životní uspokojení je závislé na rozsahu uplatnění vlastních schopností, zájmů, osobnostních charakteristik a hodnot v povolání a osobním životě.

Jsou cenné teorie, které rozlišují typy osobnosti pracovníků ve vztahu k hlavním druhům pracovního prostředí. Je to např. teorie J. L. **Hollanda**, který rozlišuje prostředí:

- *motorické* – patří sem zemědělství pracovníci, strojníci, letci, řidiči nákladních aut, tesaři, maséři, opraváři, švadleny, malíři a natěrači, zedníci, slévači, bagristé, elektroinstalatéri, topenáři atd.;
- *podpurné* – suportivní – patří sem např. učitelé, poradci, sociální pracovníci, diplomaté;

- *konformní* – administrativní pracovníci, účetní, sekretáři aj.;
- *přesvědčující* – persuasivní – patří sem např. státní funkcionáři, řídicí pracovníci, úředníci pojišťoven, právníci, obchodníci;
- *estetické* – patří sem hudebníci, výtvarníci, aranžéři, sochaři, malíři, spisovatelé, básníci aj.;
- *intelektuální* – matematici, chemici, fyzici, biologové, kybernetici atd..

Nedomyšlené přesuny jednotlivce mezi pracovními prostředními může mít záporný dopad na osobnost a psychiku pracovníka.

Vždy je třeba přihlížet ke vzdělání (základní, vyučen, středoškolské a vysokoškolské), délce praxe, věku, dosavadnímu příjmu a k dalším kompetencím.

Každý z nás má podle své hierarchie hodnot sklon preferovat povolání patřící do jedné z těchto šesti velikých skupin pracovního prostředí. Tento sklon se projevuje již v době první volby povolání. Každý člověk je podle této teorie orientován především motoricky nebo intelektuálně, supportivně, konformně, persuasivně nebo esteticky.

Modální orientace mohou být u dané osobnosti zařazeny v jakési hierarchii podle své relativní síly. Hlavní směr volby povolání nebo úsilí člověka jsou pak určovány životním stylem, který je v čele hierarchie. Tato intropersonální hierarchie může být definována kódovanými „zájmovými inventáři“.

Každý člověk je jiný než jsou ostatní lidé. Ke každému proto musíme volit individuální přístup, má-li být naše komunikace úspěšná.

Hollandovy typy modálních orientací osobnosti lze připodobnit k typologii německého duchovnědného psychologa Eduarda **Sprangera** (1882–1963), který rozlišuje rovněž šest typů osobnosti (náboženský, teoretický, sociální, estetický, ekonomický a mocenský).

Nyní k podrobnější charakteristice modálních orientací osobnosti podle J. L.

Hollanda:

Typ motorické orientace – realistický typ

Lidé patřící k tomuto typu orientace milují aktivity, které vyžadují fyzickou sílu, maskulinní až agresivní akci, motorickou koordinaci a obratnost, preferují tedy tzv. mužské role. Dávají přednost konkrétním dobře definovaným problémům před abstraktní problematikou. Raději úkol manuálně „dělají“, provedou, vyřeší, než aby o něm přemýšleli. Vyhýbají se situacím, které vyžadují verbální a interpersonální obratnost, protože jim často chybí. Jsou často ohrožováni blízkými vztahy k jiným, nebo to tak alespoň pociťují.

Chápu sami sebe většinou jako agresivní, silné a maskulinní typy s konvenčními politickými a ekonomickými hodnotami. Jsou tedy typizováni svou mužností, fyzickou silou a obratností, konkrétními a praktickými způsoby, jak jednájí s životními problémy a nedostatkem sociální obratnosti a vnímavosti. Do povolání, která patří pod povolání v motorickém prostředí (jde např. o zemědělství, stavebnictví a řemesla), by pak měli být vybíráni ti jedinci, kteří jsou motoricky orientovaní.

Typ intelektuální orientace – kognitivní typ

Lidé patřící k tomuto typu jsou zaměřeni spíše na to, aby problémy teoreticky promýšleli, než aby je řešili v praxi. Mají výrazné sklony pochopit a myšlenkově organizovat tento svět. Mají rádi nejasné, obtížné úkoly a introceptivní činnosti a jsou jim vlastní poněkud nekonvenční hodnoty a postoje. Vyhýbají se zhusta interpersonálním problémům, které vyžadují častý kontakt se skupinami lidí a s mnohými lidmi vůbec. Je pro ně typická abstrakce v protikladu ke konkrétnosti, analýza v protikladu k verbalizaci, „oralitě“, introcepce v protikladu k extracepci, asociálnost v protikladu k sociabilitě. Hlavní rysy tohoto zaměření připomíná také Sternovo pojetí intelektuálního typu. Horneyová v tomto smyslu hovoří o odtazitém typu.

Typ suportivní, podpůrné orientace – sociální typ

Lidé tohoto typu mají rádi učitelské nebo terapeutické role. Jsou verbálně a interpersonálně obratní. Jejich orientace patrně odráží jejich touhu po socializaci a přesně definovaném, a proto běžném zázemí a po pozornosti ostatních lidí. Jsou zodpovědní, sociálně orientovaní, mají tendenci přijímat ženské impulsy a úkoly. Hlavní hodnoty v jejich osobním hodnotovém systému jsou hodnoty humanistické. Cítí se ohrožováni situacemi, které vyžadují intelektuální způsob řešení problematiky nebo fyzickou obratnost, činnostem se vyhýbají. Dávají přednost řešení problémů vysoce řízenou interpersonální manipulací. Obdobu tohoto typu je receptivní orientace u **Fromma** a poddajný typ **Horneyové**.

Existují již seznamy povolání vhodných pro sociální typ osobnosti, např.: asistentka hygienické služby, ošetřovatel/ka, dětská sestra, dietní sestra, fyzioterapeut/ka, hosteska, instruktor autoškoly, kastelán/ka, klinický psycholog, knihovník (knihovnice), knihkupec, kurátor/ka, lektor/ka, letuška, masér/ka, pedagog, pečovatel/ka, personalista, porodní asistentka, psycholog, recepční, rehabilitační pracovník, sanitář/ka, sociální pracovník, street worker, trenér/ka, učitel/ka, zdravotní sestra.

Typ konformní orientace – konvenční, přizpůsobivý typ

Lidé tohoto typu dávají přednost stabilizovaným a přesně definovaným strukturálním a verbálním administrativním činnostem a podřízeným rolím. Docilují svých cílů komformitou. Tímto způsobem získávají uspokojení a vyhýbají se konfliktům a úzkostem, které vyplývají z nejasných situací nebo problémů, které jsou spojeny s interpersonálními vztahy a činnostmi vyžadujícími fyzickou obratnost. Podřízenost jejich osobních potřeb je patrně činí zvláště vhodnými pro práci na dobře definovaných a více méně automatizovaných úkolech. Charakterizuje je extracepce. Pro své zhusta úplné přijetí kulturních hodnot a postojů posuzují svůj život podle toho, jak je soudí jejich okolí, což je u nich spojeno s nadměrnou sebekontrolou. Vyvíjí se v nich potřeba po konformnosti, mají zájem o pravidla a regulace pro život. **Stern** nazývá tento typ stereopatickým. Můžeme sem zařadit např. práci úředníka, sekretářky, tajemníka.

Typ estetické orientace – umělecký typ

Lidé tohoto typu dávají přednost nepřímým vztahům k ostatním lidem. Řeší si své problémy pomocí sebevyjádření uměleckým způsobem. Vyhýbají se problémům vyžadujícím interpersonální interakci, vysoký stupeň „strukturnosti“ nebo fyzické obratnosti. Připomínají osoby s intelektuální orientací ve své introceptivně a nedostatku sociability. Liší se však od nich tím, že mají větší potřebu pro individuální vyjádření, jsou feminnější založeni a zdají se mít méně sebekontroly a větší potřebu přímého emočního vyjádření a pravděpodobně trpí víc emočními poruchami. Špatně adaptovaní studenti měli tendenci k většímu skóre v uměleckých, literárních a hudebních škálách. Šlo o škály **Kudera**. Tuto orientaci obráží také komplexní osoba na dimenzi komplexnost – jednoduchost.

Typ persuasivní – přesvědčující, motivační, podnikavý typ

Lidé tohoto typu preferují použití svých verbálních obratností v situacích, které poskytují příležitosti pro ovládání druhých. Jde o osoby, které rovněž často usilují o všechny možné typy změn u lidí na jejich pracovištích, např. o změny poznatků, změny v přístupu k pracovní činnosti (tj. změny v motivaci), změny v chování jednotlivců (např. aby přestali kouřit) i změny v chování skupin. Usilují o překonání odporu lidí ke změnám, o překonání tendence k setrvačnosti. Lidé persuasivní modální orientace osobnosti mívají silné dominantní, mocenské a maskuliní tendence. Vyhýbají se přesně definovanému jazyku nebo jednostranným a přesně definovaným pracovním situacím, jakož i situacím, které vyžadují dlouhá a vytrvalá období, ve kterých je nutno vyvinout intelektuální úsilí koncentrované na dílčí problematiku; ačkoliv se s konformním typem lidí podílejí o společnou extrareceptivní orientaci, liší se od lidí konformní orientace ve své potřebě obtížných, náročných a nejasných verbálních úkolů a jim příbuzných dovedností svou sociabilitou a svým větším zájmem o sebeuplatnění, o moc, význačné společenské postavení a vůdčí roli vůbec. Tento typ je přílehlavě určen Weinsteinovým souslovím: „*člověk s orálně agresivní orientací*“. **Weinstein** toto terminologické spojení užil ve své studii o právnících. **Fromm** hovoří o tržní, prodejní orientaci a **Hornby** o agresivním typu. Patří sem manažeři všech typů, a to od *nejvyšších*, tzn. top manažerů (ti se zabývají převážně strategií, pak taktikou a velmi málo operativou), přes *střední* (middle) manažery (ti se zabývají nejvíce taktickými přístupy, méně strategickými záležitostmi a operativou) k manažerům *první* (lower) *linie* (ti se zabývají převážně operativou, méně taktikou a nejméně strategií).

Persuasivní typ se dobře uplatňuje při řešení procesů personálního managementu, tj. při vyhledávání, náboru, přijímání a rozmisťování pracovníků, při řešení otázek pracovní a sociální adaptace, výchově a vzdělávání, motivaci a stimulaci, hodnocení, profesní kariéře a uvolňování pracovníků.

Základní cíle, zásady, formy a metody personálního managementu přitom určuje *podniková kultura*.

Personální management se v rámci náboru, výběru a přijímání pracovníků zabývá také problematikou zjišťování pracovní způsobilosti a kompetence pracovníků.

Všimněme si nyní metodického postupu při vyšetřování osob z hlediska předpovědi úspěšnosti v určitých povoláních. J. L. **Hollandovi** vlastně jde o to, aby v tomto směru našel stupně podobnosti zkoumané osoby k jedné ze šesti jeho modálních orien-

tačí. Rozvinul teorii, podle které jsou lidé přímo determinováni a poháněni k preferování jedné z jeho modálních orientací. Hovoří se proto vtípně o teorii či hypotéze „*vrána k vráně sedá*“.

Pokud jeden typ modální orientace u člověka výrazně převládá nad ostatními, je profesní orientace jednoduchá. Pokud však dochází k rovnováze dvou nebo více orientací, dochází ke kariérovým rozporům a konfliktům.

Holland proto používá jako hlavní metodu svůj *inventář preference povolání* a Strongův seznam zájmů. Nabádá k dalšímu rozšíření vyšetřování ve směru zjišťování zájmů a hodnot. Hollandův test profesního typu byl publikován např. v příručce *Osobní kariéra* od Františka **Bělohávk**a. Vydala ji Grada v Praze 1994. Jako další metody doporučuje Holland zkoušky inteligence, vyšetření sebehodnocení a pojetí sebe sama a testy vědomostí, informovanosti o povoláních, které vlastně budou také obrazem o síle zájmů a úrovně selektivní percepce informací v oblasti jednotlivých povolání. Mezi výsledky jednotlivých metodických postupů pak chce Holland hledat příslušné vztahy.

Na základě svých dosavadních šetření vyslovil Holland několik hypotéz: osoby s větší informovaností o pracovních prostředích si lépe volí povolání než lidé s menší informovaností. Adekvátnost volby povolání je částečně funkcí věku, protože čas sám poskytuje více příležitostí pro shromažďování informací. Osoby s adekvátnější volbou povolání mají diferencovanější a organizovanější vědomosti o povoláních než osob s méně adekvátní volbou povolání. Množství vědomostí o zaměstnáních bude pozitivně korelovat s vývojovou hierarchií člověka.

Člověk bude více vědět o povoláních, která jsou v čele jeho vývojové hierarchie, než o povoláních, která jsou vespod, na dně jeho osobní hierarchie hodnot. Právě tato vývojová hierarchie je zkoumána pomocí kódovaných zájmových inventářů. Lidé s nepřesnou znalostí sebe sama, zahrnující v to i sebehodnocení, mohou dělat neadekvátní rozhodnutí vzhledem k rozsahu i úrovni volby. Osoby, jejichž znalosti o sobě jsou omezeny v rozsahu, směru i úrovni (např. v relativní úrovni inteligence), budou představovat extrémy v neadekvátní volbě povolání; naproti tomu osoby s relativně přesnou znalostí sebe sama budou dělat adekvátnější volby.

Spojitosť mezi typologickými zvláštnostmi lidí a typy lidské činnosti se považuje za teoretický základ profesijního či kariérového poradenství.

Pro profesijní poradenství je optimální přístup **kazuistický**, strukturální, který zevrubně, všestranně a dlouhodobě studuje jednotlivé případy z kauzálního a prognostického hlediska a srovnává je s profesiografickými rozbory. Je třeba poznávat člověka komplexně, týmově, integrovat jednotlivé poznatky o jeho organismu a o složkách tvořících strukturu jeho osobnosti a předvídat i další vývoj – perspektivu jeho zdravotního stavu, osobnostních rysů a jeho chování včetně výkonnosti.

Při výběru a rozmisťování lidí na pracoviště bychom např. neměli člověka nestálého a neklidného (cholerika) přidělovat na pracoviště s převážně monotónní prací, vyžadující velké soustředění a houževnatost nebo naopak člověka vytrvalého, ale pomalejšího bychom neměli pověřovat prací vyžadující velkou přizpůsobivost (adaptabilitu) a distributivní pozornost.

Zakladatel tzv. *technokratické školy* americký sociolog a ekonom Thorstein **Veblen** (1857–1929) viděl rozvoj společnosti v aplikaci sociálně psychologických

poznatků. S rostoucím významem techniky vzniká nová sociální skupina – *technokraté*. Ovládají technické a administrativní řízení výroby. Docenění psycho-sociálních podmínek nacházíme u teoreticko-praktického směru nazvaného *human relation*, který založil profesor harvardské univerzity Elton **Mayo** (1880–1949).

Problémové okruhy poradenství jsou vnitřně spjaty kauzální souvislostí, která je skryta za jevovou souvislostí problémů. Např. neurotické rysy osobnosti, závady či poruchy osobnosti nebo povrchní zájem o povolání, který se ještě nestal složkou žákovy osobnosti, vede často k maladaptaci na povolání, k selhání v povolání nebo ve studiu. Naproti tomu může být difcilita napravena pomocí zájmové činnosti orientované na adekvátní volbu povolání nebo studia.

V roce 1994 byl Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy zřízen *Institut pedagogicko-psychologického poradenství České republiky*. Řeší aktuální otázky pedagogicko-psychologického poradenství, zajišťuje koordinaci poradenského systému, další vzdělávání poradenských pracovníků a přenos odborných a metodických informací z oblasti pedagogicko-psychologického poradenství. Informace o problematice poradenských služeb jsou publikovány i ve zpravodaji Institutu pedagogicko-psychologického poradenství České republiky s názvem *Výchovné poradenství*.

Současný systém pedagogicko-psychologického poradenství je tvořen nejenom výchovnými poradci a státními, církevními a soukromými pedagogicko-psychologickými poradci, ale od r. 1990 také *speciálně pedagogickými centry* se zaměřením na péči o děti a mladistvé se smyslovým, tělesným a mentálním postižením a o děti a mládež s vadami řeči a tzv. *středisky výchovné péče*, zajišťujícími prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže a poradenství v této oblasti, a to nejen ambulantní, ale i internátní formou.

S účinností od 1. 4. 1998 byly poskytovány poradenské služby na školách a výchovných zařízeních podle *metodického listu* Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. j. 13409/98-24.

Od 9. února 2005 platí pro školské poradny *Vyhláška č. 72 / 2005 Sb. o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních*.

V současné době používají psychologové při své práci v poradnách podle svého založení v různém rozsahu jak psychometrický, tak klinicko-psychologický (kazuistický) přístup.

Hlavní metodou při tvorbě psychologické případové diagnózy by podle našeho názoru měla být metoda kazuistická. V konkrétních jednorázových akcích by mohla převládat metoda poradenská. Vedle kazuistického vedení a porad (konzultací) by přitom měla mít všechna poradenská zařízení k dispozici řadu dalších technik, včetně laboratorních pomůcek.

Odborná porada (konzultace) přitom musí splňovat několik nezbytných předpokladů, má-li být efektivní a mít praktický význam: především předpokládá někoho, kdo o takovou radu skutečně stojí, dále předpokládá, že je schopen radu správně pochopit a má snahu i dovednost ji realizovat a konečně předpokládá, že radu dokáže důsledně realizovat.

Psychologové pracující ve školském poradenství musí vedle psychologie znát i pedagogiku a příslušnou školu, podobně jako psychologové ve zdravotnictví musí mít orientační informace o medicíně a zdravotnickém zařízení.

Od února 2005 pracují pedagogicko-psychologické poradny podle *Vyhlášky č. 72/2005 Sb. o poskytování poradenských služeb na školách a školských zařízeních*.

Mezi současné *postmoderní psychology* významné pro poradenství lze zařadit kritika hlavního proudu klasické a tradiční psychologie anglického filozofa a sociálně konstrukcionistického psychologa Roma **Harré**, který vydal s P. F. **Secordem** v roce 1972 knihu *Výklad sociálního chování* a od té doby ještě řadu publikací, v nichž se snaží navrhnout zcela novou, tzv. etogenickou psychologii či *etogeniku*, která navazuje např. na *mikrosociologii* zkoumající mikrostruktury, např. rodinu, školní třídu, pracovní skupinu, partu, klan, etnometodologickou školu Harolda **Garfinkela** (nar. 1917), dramaturgický interakcionismus kanadského sociologa Ervinga **Goffmana** (1922–1982), který používá na vysvětlování sociálních interakcí teatrologických pojmů a analogií mezi psychosociálním životem a divadlem a na teorii bipolárních personálních konstruktů amerického psychologa George Alexandra **Kellyho** (1905–1967), který upozornil na subjektivní, individuální a specifické vnímání, představování, myšlení a citění jednotlivých osob, jejichž náplň i běžných osobních pojmů (termínů, konstruktů) a jejich protikladů se často liší od náplně těchto pojmů a jejich protikladů u druhých lidí. R. Harré zejména kritizuje tato východiska psychologie: mechanistický model člověka, humovskou koncepci příčinnosti a pozitivistickou metodologii.

Doporučuje poradcům respektovat jeho *antropomorfní model člověka*, který přistupuje k jedinci jako k autonomní lidské bytosti (ne jako ke stroji, mechanismu či počítači nebo jako ne-lidskému živému organismu), která žije v určitém ne vždy sociálně spravedlivém ekonomickém, sociologickém a politickém systému. Postmoderní psychologové (např. Erica **Burmanová**, 1997) mají také mimořádný zájem na *emancipaci mužů a žen* a mají dojem, že tradiční psychologie byla příliš *patriarchální* (androcentrická) a *dehumanizovaná*. Jde také o to, aby psychologie byla sociálně užitečnější a zvyšovala osobní potenciály jednotlivců v daném sociálním a kulturním kontextu a v případě nutnosti, aby přispívala i ke změnám sociálně-ekonomických a mocenských systémů.

Tradiční psychologie je kritizována za preferování pozitivistických a kvantitativních přírodovědných metod, za údajně nedostatečný respekt k rozmanitým kulturním a sociálním kontextům daných skupin a společností, k úrovni sociální a politické spravedlnosti, za malý důraz na úsilí o sociální užitečnost a případně i změnu sociálních systémů.

Postmoderní psychologové doporučují odklon od tradičních kvantitativně zaměřených poznávacích metod psychologie a příklon k novému, a to kvalitativního pohledu na sociální život lidí a na využívání metody diskurzivní analýzy (popisování a vysvětlování konkrétního sociálního chování, jednání, stavu věcí a jevů) a k semiologickému využití narativ (příběhů, vyprávění), k intenzivnímu zkoumání přirozených sociálních interakcí, každodenních konverzací na pracovištích i v rodinách. Mají pozitivnější vztah k dosavadní praktické psychologii než k psychologii teoretické.

K pozitivnímu sebepojetí a rozvoji sebe sama, uvědomování si svých limitů i možností, formování schopností, využití osobních kapacit a zkušeností, nacházení správného životního stylu, sociálních kontaktů, systému žádoucích osobních hodnot ve všech životních etapách vede koncepce týmového, komplexního a biodromálního rozvíjejícího poradenství.

Zdá se, že se rozšiřuje zóna těch profesí, jejichž psychické i somatické nároky zvládne každý průměrně zdravý člověk, pokud má o danou profesi zájem (Bureš, 1982). Výchovu k většině takových povolání budou provádět hlavně školy.

Speciální psychologická diagnostika a speciální psychologické poradenství bude mít prvořadý význam jenom u některých skupin z celkové populace mládeže.

THE HISTORY AND PRESENT IN CAREER COUNSELLING AT ELEMENTARY AND SECONDARY SCHOOLS IN THE CZECH REPUBLIC

Abstract: Gives information on the development of career counselling which deals with professional counselling and guidance in the choice of career and studies. Sound counselling has a positive effect on the person's peace of mind and personal satisfaction of pupils and students of elementary and secondary schools in the Czech Republic. Described are the basic theories, regulations and directives on which the activities of the present educational and psychological career counselling are based.

Keywords: career counselling, choice of career and studies, tradition, psycho-technics, professiography, counsellors